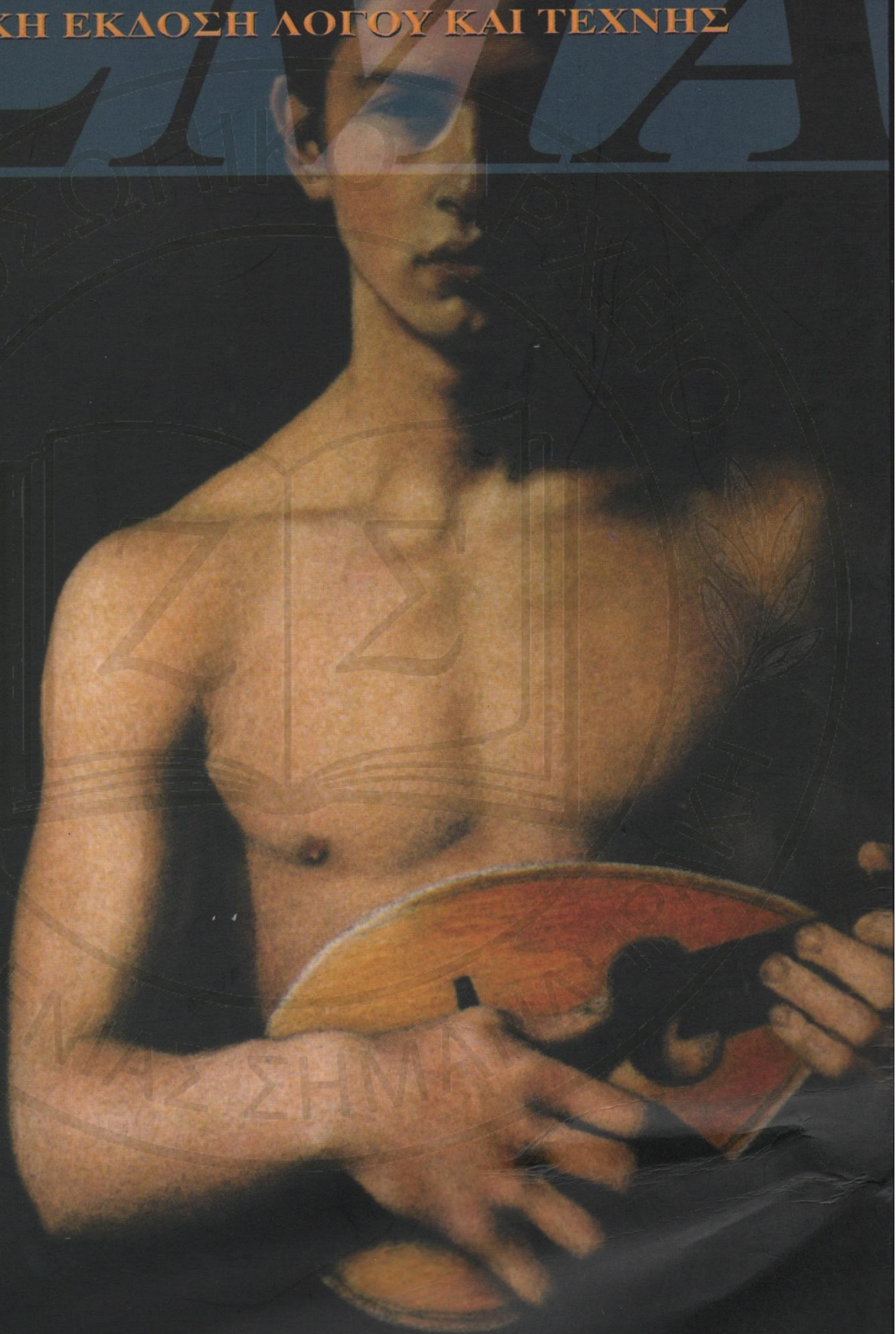
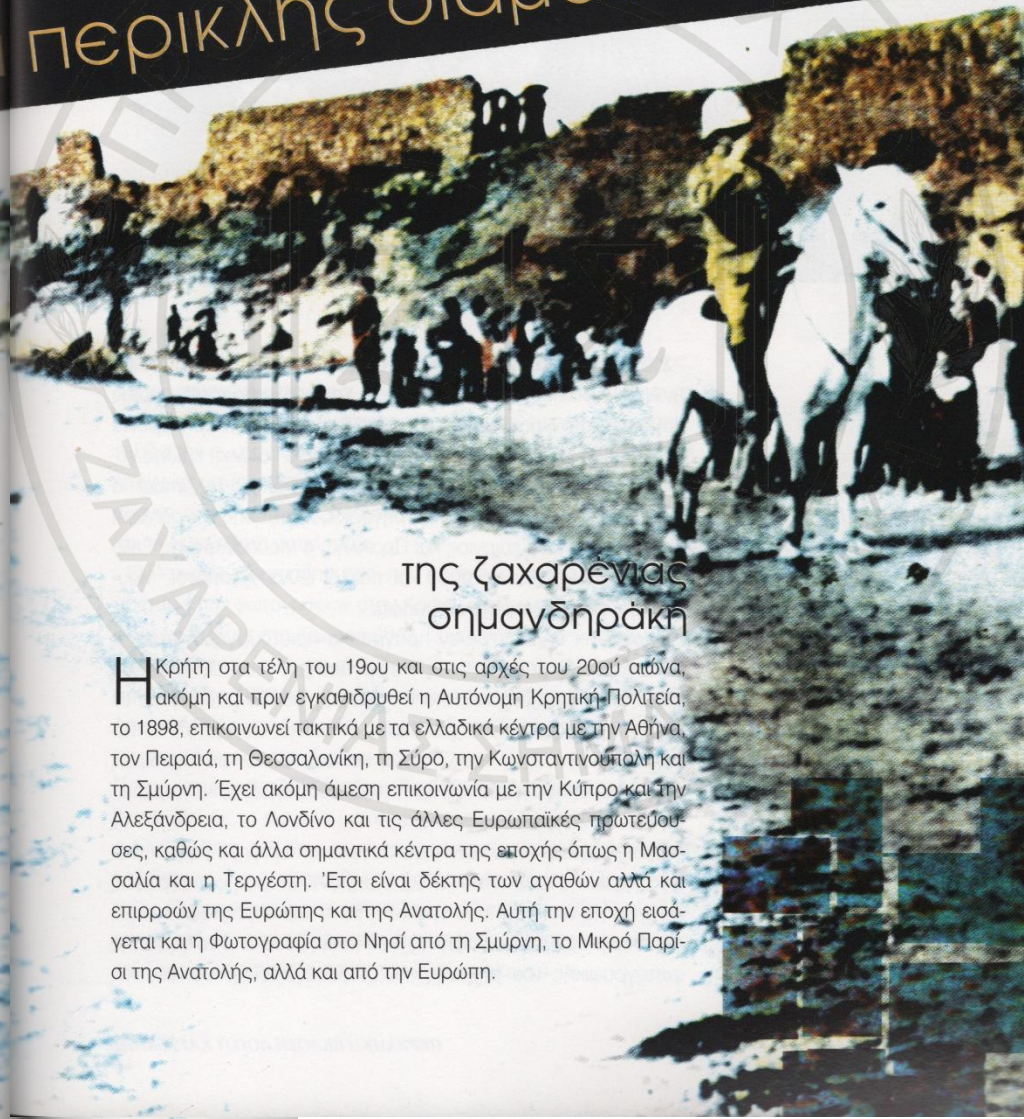

ΕΡΕΙΣΜΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

της Ζαχαρένιας σημανδηράκη

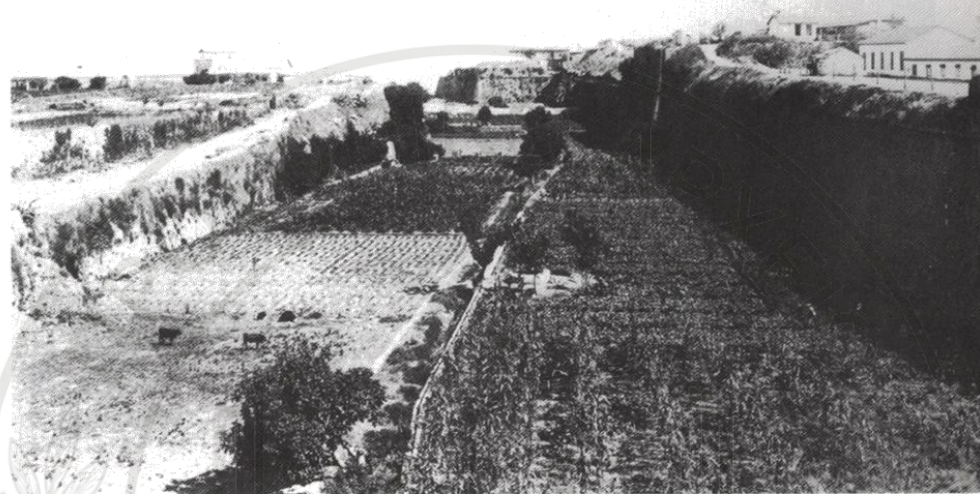
Η Κρήτη στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, ακόμη και πριν εγκαθιδρυθεί η Αυτόνομη Κρητική Πολιτεία, το 1898, επικοινωνεί τακτικά με τα ελλαδικά κέντρα με την Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, τη Σύρο, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Έχει ακόμη άμεση επικοινωνία με την Κύπρο και την Αλεξάνδρεια, το Λονδίνο και τις άλλες Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, καθώς και άλλα σημαντικά κέντρα της εποχής όπως η Μασσαλία και η Τεργέστη. Έτσι είναι δέκτης των αγαθών αλλά και επιρροών της Ευρώπης και της Ανατολής. Αυτή την εποχή εισάγεται και η Φωτογραφία στο Νησί από τη Σμύρνη, το Μικρό Παρίσι της Ανατολής, αλλά και από την Ευρώπη.

Στο Νησί την εποχή αυτή, γνωστοί φωτογράφοι είναι ο Ιταλός B. Anselmi, ο Αυστριακός G. Berinda, Υποπρόξενος της Αυστρίας αργότερα στο Ηράκλειο, ο Γερμανός R. Kruger, μετά από χρόνια γενικός Πρόξενος της Γερμανίας στο Νησί, ο Γάλλος, επίσης γενικός Πρόξενος, Πωλ Μπλανκ. Κι ακόμη, ο Γάλλος H. Zimball, ο Γερμανός S. Feigenbaum, ο Γρηγόριος Αλεξιάδης, οι αδελφοί Διαμαντόπουλοι (Γεώργιος και Περικλής) ο Μουσουλμάνος Salih Zeki, ο Γ. Μεγαλοοικονόμου και πολλοί άλλοι χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι φωτογράφοι.

Όλοι αυτοί δημιούργησαν πραγματικά αριστουργήματα με τις φωτογραφικές μηχανές τους. Τα εργαστήρια τους, εξοπλισμένα με τα τελειότερα μηχανήματα της εποχής, δεν θα μπορούσαν να αποδώσουν τόσο καλλιτεχνικά έργα αν οι ίδιοι δεν έβαζαν το ταλέντο και την τέχνη τους. Ακόμη και σήμερα οι φωτογραφίες τους είναι υποδείγματα καθαρότητας, προσεγγισμένης λεπτομέρειας και καλλιτεχνικής ευαισθησίας.

Όμως επί κεφαλής όλων κατατάσσεται ο περίφημος φωτογράφος Περικλής Διαμαντόπουλος, ο σημαντικότερος φωτογράφος στην Κρήτη από τότε που εμφανίστηκε η Φωτογραφία στο Νησί. Δημιούργησε δείγματα υψηλής αισθητικής μέσα από το φακό της φωτογραφικής του μηχανής και οι φωτογραφίες του, εικόνες

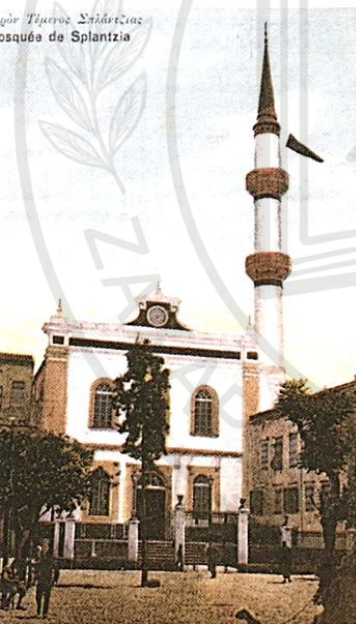

τραβηγμένες όχι σε φιλμ βέβαια αλλά σε γυάλινες πλάκες, ασπρόμαυρες ή έγχρωμες, επιζωγραφισμένες φυσικά, μια που η τεχνική της έγχρωμης φωτογραφίας δεν είχε εμφανισθεί ακόμη, ταξίδεψαν σ' όλον τον κόσμο, είτε ως φωτογραφίες, είτε ως καλλιτεχνικά εκτυπωμένες κάρτ-ποστάλ, μεταφέροντας ομορφιές και σκηνές από την Κρήτη, δοσμένες με το καλλιτεχνικό αισθητήριο και την ευαίσθητη ματιά του.

Ο Περικλής Διαμαντόπουλος, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο πρύτανης των φωτογράφων στην Κρήτη, είχε γεννηθεί το 1863 στο Βόλο και πέθανε στα Χανιά το 1941. Εργάστηκε αρχικά στη Σμύρνη και στο Παρίσι όπου και σπούδασε τη φωτογραφική τέχνη. Ήλθε στην πόλη το 1898 και ήταν ο επίσημος φωτογράφος του Ύπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου την εποχή της Κρητικής Πολιτείας. Είχε αποκτήσει εξαιρετική φήμη, το φωτογραφείο του ήταν στην οδό Ποτιτιέ, σημερινή οδό Χάληδων. Το 1901, ο Διαμαντόπουλος είχε βραβευθεί με το αργυρό μετάλλιο (δεν είχε δοθεί χρυσό) στην Α' Διεθνή Έκθεση των Χανίων για τα έργα του "φωτογραφικής και μεγεθύνσεων" στην κατηγορία της Καλλιτεχνίας και των Ωραίων Τεχνών. Οι φωτογραφίες του αποτελούν πράγματι απaráμιλλα καλλιτεχνήματα, δείγματα σπάνιας φωτογραφικής τέχνης. Αυτά και μας ταξιδεύουν σήμερα στις αρχές του 20ού αιώνα.

Τα «χεντέκια» (τάφρος) χρησιμοποιήθηκαν για την καλλιέργεια λαχανικών.

Ο Ύπατος Αρμοστής πρίγκιπας Γεώργιος.

Στις 9 Δεκεμβρίου του 1898 είχε αναλάβει τη διοίκηση της νεοσύστατης Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας, ως Ὑπατος Ἀρμοστής, ο Πρίγκιπας Γεώργιος. Ἐδρα του Ἀρμοστή και πρωτεύουσα του Κρητικού Κράτους ήταν η πόλη των Χανίων, μεγάλο διοικητικό, πνευματικό, εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο.

Η πόλη στις αρχές του 20ού αιώνα, σύμφωνα με την απογραφή του 1900, έχει περίπου 21.000 κατοίκους. Ἐχει στενούς δρόμους, μικρές πλατείες και κτίρια με στοιχεία ενετικά, τουρκικά και ελληνικά. Είναι πολυεθνική πόλη, με γνήσιο Κρητικό χαρακτήρα αλλά και με ξενικές επιρροές, λόγω των κατακτητών του παρελθόντος αλλά και της παρουσίας των στρατευμάτων των Μεγάλων Δυνάμεων που παραμένουν στο Νησί. Τα Χανιά ασφυκτιούν περιορισμένα ακόμη μέσα στα όρια της παλιάς εποχής, τα φρουρία και τις τάφρους γύρω τους, τα "χεντέκια", κι έτσι μια νέα πολιτεία αρχίζει να αναπτύσσεται σιγά - σιγά έξω από τα τείχη που οριοθετούν τη σφιχτοδεμένη ύπαρξη της μεσαιωνικής πόλης. Ωραιότατα νεοκλασικά κτίρια, σωστά καλλιτεχνήματα, αρχίζουν να ορθώνονται, φτιαγμένα από ειδικευμένους μηχανικούς και εργολάβους, ενώ οι τάφροι τώρα πια, γύρω από τα τείχη, χρησιμοποιούνται για την καλλιέργεια λαχανικών και οπωρικών, για τις ανάγκες της πόλης. Τα τείχη, χτισμένα το 1252, είχαν τρεις πύλες, μια στα ανατολικά, την πύλη της Ἀμμου, Σαμπιονέρα, στο Κουν-Καπί, που είχε ονομασθεί έτσι

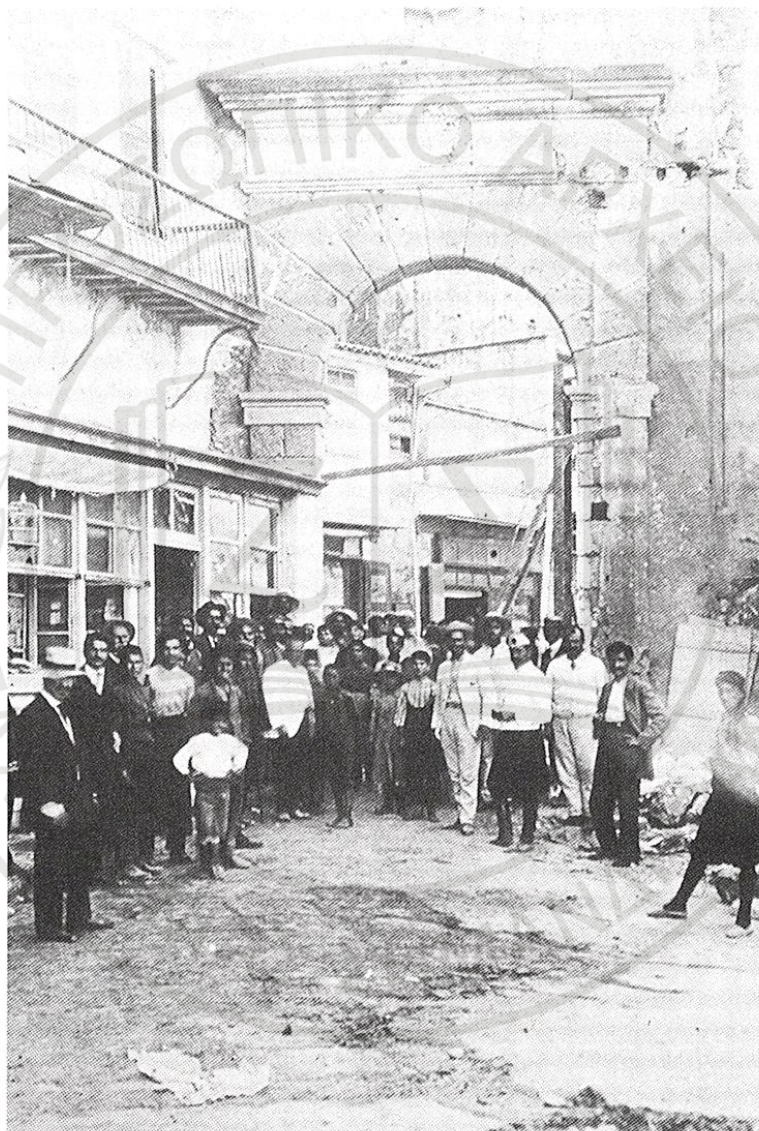
Επάνω: Το πρώτο Διοικητήριο (σημερινό μέγαρο Νομαρχίας και Δικαστηρίων).
Κάτω: Χουνγκιάρ Τζαμιάι - Σπλάντζια.

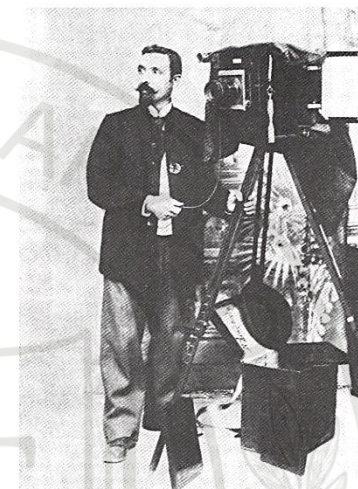
από το αμώδες έδαφος της περιοχής, την πύλη στη συνοικία Τοπχανά, το "πορτάκι", στο τέλος της σημερινής οδού Θεοτοκοπούλου, που εξυπηρετούσε τη στρατιωτική Υπηρεσία, αλλά και τους Εβραίους που έμεναν στη συνοικία της Οβριακής και όταν είχαν κηδεία κατευθυνόταν στο Εβραϊκό νεκροταφείο, στα νοτιοδυτικά του εργοστασίου της ΑΒΕΑ. Και τέλος την πύλη του Καλέ-Καπισί, πύλη του φρουρίου, Porta Retimiota όπως λεγόταν παλαιότερα, μια που από εκεί άρχιζε ο δρόμος για το Ρέθυμνο, που βρισκόταν στα νότια του τείχους που περιέκλειε την πόλη. Στα παλαιότερα χρόνια, όπως άλλωστε οι περισσότερες πύλες των φρουρίων, άνοιγε με την ανατολή του ηλίου και κλειδωνόταν με τη δύση του. Απέναντι από το Καλέ-Καπισί βρισκόταν η πλατεία Κοτζάμπαση, που πήρε το όνομά της μετά τη δολοφονία, στο μέρος εκείνο, του Καβάση του Ρωσικού Προξενείου Γιώργη Κοτζάμπαση.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε η πόλη ασφυκτιά μέσα στα τείχη, ενώ μια νέα πολιτεία αρχίζει να σχηματίζεται και να αναπτύσσεται απ'έξω. Η ανάγκη ένωσης των δύο τμημάτων της πόλης, φέρνει τις κατεδαφίσεις των φρουρίων και τη δημιουργία ρηγμάτων στο Κρύο Βρυσάλι, στο Καλέ-Καπισί και στα ανατολικά της Piatta Forma, προς το κτίριο του Γυμνασίου, ενέργεια που με τις σημερινές αντιλήψεις θεωρείται λανθασμένη, την εποχή όμως αυτή εθεωρείτο ότι εξυπηρετούσε τους πολίτες και συνέ-

Πλατεία Σπλάντζιας

Πόρτα ντελ Κολόμπο.

βαλε στον εξωραϊσμό και ανάπτυξη της πόλης. Είναι ευχής έργον ότι δεν επικράτησε ως τις μέρες μας η άποψη - με κάποιες ίσως εξαιρέσεις - ότι θα πρέπει να γκρεμίζουμε φρούρια, μνημεία, αγάλματα, απομεινάρια άλλων δύσκολων και σκληρών εποχών και να διαγράφουμε από τη μνήμη και την ιστορία μας γεγονότα, αγώνες και ιστορικές περιόδους του Νησιού μας, σαν να μην υπήρξαν ποτέ.

Η πόλη των Χανίων, λοιπόν, στις αρχές του αιώνα, όπως αναφέρεται σε σχετικά δημοσιεύματα, "έχει εντός των τειχών τα εξής Δημόσια, Δημοτικά και Κοινοτικά οικοδομήματα. Φυλακός των υποδικοκαταδίκων, δημοτικών Σχολείων των Αρρένων, Ηγεμονικά Ανάκτορα, Παρθεναγωγείον και Επισκοπήν, ανεγερθέντα δαπάναις του Αυτοκράτορος της Ρωσίας Νικολάου του Β', Νομαρχείον, Τελωνείον, δύο ναούς των Ορθοδόξων, ένα των Καθολικών, Εβραϊκήν Συναγωγήν, εννέα τουρκικά τεμένη (τζαμιά), Μουσουλμανικόν Σχολείον, Δημαρχείον και Δημοτικόν Νοσοκομείον. Η πόλις έχει το πλείστον λιθοστρώτους και στενάς οδούς, μικράν πλατείαν των Μαυροβουνίων καλουμένην (πρότερον Σανδριβάνι) και πλακόστρωτον προκυμαίαν. Ο λιμήν των Χανίων είναι μικρός και σχετικά αβαθύς... Εις την είσοδον αυτού, αριστερά ως προς τον εισπλέοντα, υπάρχει φάρος με ακίνητον λευκόν φως, ορατόν εξ αποστάσεως 12 μιλίων."

Περικλής Διαμαντόπουλος.

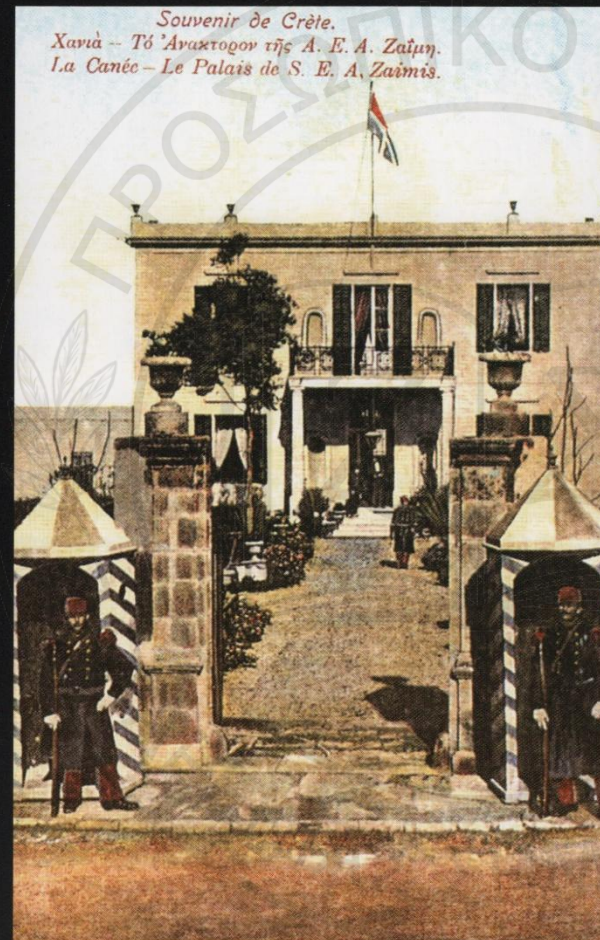
Δυτική παραλία Χανίων
Côte d'Ouest de La Canée

Ο Τοπχανάς είναι η Χριστιανική αριστοκρατική συνοικία στη βορειοδυτική άκρη της πόλης, που πήρε το όνομά της από τα κανόνια που ήταν εγκατεστημένα παλαιότερα στον προμαχώνα Σαν Σαλβατόρε. Η συνοικία έχει ωραία σπίτια και στενά δρομάκια αλλά και σωζόμενα βενετσιάνικα κτίρια. Παλαιότερα βρίσκονταν εκεί και τα Προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων, πριν μεταφερθούν στη Χαλέπα. Τώρα τα διάφορα κέντρα της προκυμαίας προσφέρονται για τις κοσμικές συναντήσεις των Χανιωτών, με τη μπάντα να παίζει τις γιορτινές μέρες. Στη βορειοδυτική πλευρά του Τοπχανά υψώνεται το φρούριο Φιρκά. "Ένας αρκετά ευρύχωρος στρατών, πολύ περιποιημένος, καταλαμβάνει το εσωτερικόν μέρος του παλαιού φρουρίου του στηριζομένου επάνω εις τα παλαιά τείχη. Και κάτω από τα τείχη αυτά απλώνεται μια ευρύχωρος και ωραία, αλλ' ακόμη απεριποίητος πλατεία. Μερικά ωραία σπίτια υψώνονται προς τ'αριστερά του παλαιού φρουρίου και ένα

Φρούριο Φιρκά

Souvenir de Crète.
Χανιά -- Τό 'Ανακτορον της Α. Ε. Α. Ζαΐμη.
La Canée -- Le Palais de S. E. A. Zaïmis.

Οικία Ύπατου Αρμυστή.

ωραίο ζυθοπωλείον με το επίκαιρον όνομα "Ακταίον" είναι ο μεγαλύτερος ανταγωνιστής του Δημαρχιακού Κήπου, ως Χανιώτικου κέντρου. Εις εκείνο το "Ακταίον" όπου το καλοκαίρι προσφέρεται μπίρα Κλωναρίδου, περνούν τα βράδια του καλοκαιριού Χανιώται συζητηταί και Χανιώτισσαι χαριτωμένα και κομψόταται".

Το Σαντριβάνι - αν και μικρή - είναι η κοσμικότερη πλατεία, πλακόστρωτη, με καφενεία, ξενοδοχεία και λέσχες, καταστήματα πολυτελείας νεωτερισμών, το Δημαρχείο. Είναι κέντρο συζητήσεων και συναντήσεως των Χανιωτών κι είχε πάρει το όνομά του από μια ογκώδη κρήνη που είχε κατασκευασθεί εκεί επί τουρκοκρατίας και στην οποία προσκολλήθηκαν ως υδροδόχες μαρμάρινες λάρνακες. Το Σαντριβάνι είναι κλειστό από τη βορεινή πλευρά με κτίρια (που κήκαν αργότερα) και έχει δυο περάσματα ένα στενό για τους πεζούς στο βορειοδυτικό μέρος, κάτω από μιά στοά που σχηματίζουν τα κτίρια και ένα πλατύτερο στη βορειοανατολική πλευρά, για τις άμαξες, τα κάρα και τα βιζαβί.

"Το Σαντριβάνι. Ποιός επήγγε στην Κρήτη και δεν το έμαθε; Ποιός επήγγε στα Χανιά και δεν έγινε από τους τακτικούς του θαμώνας; Ποιός έφυγε και το ελησμόνησε; Αι Αθηναί έχουν την πλατείαν Συντάγματος, η Κωνσταντινούπολις το κέντρο του Γα-

Οικογένεια Περικλή Διαμαντόπουλου.
Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Φιλολογικού
Συλλόγου "Ο Χρυσόστομος"

λατά Σεράϊ, η Σμύρνη το Και, η Κέρκυρα την Σπιανάδαν, η Σύρος την Πλατείαν της, αι Πάτραι την πλατείαν Γεωργίου, το Παρίσι την Place de la Concorde, το Λονδίον το Trafalgar Square, η Νέα Υόρκη το Herald Square. Τα Χανιά έχουν το Σαντριβάνι των και είναι υπερήφανα δι' αυτό... Εις την μικράν αυτήν πλακόστρωτον πλατείαν, την οποίαν περικλείουν καφενεία και καταστήματα και ξενοδοχεία και λέσχαι, ζουν χειμώνας και θέρους τα πολιτικολογούντα, τα εμπορευόμενα, τα εργαζόμενα, πολυάσχολα Χανιά. Εκεί είναι τα αριστοκρατικά ξενοδοχεία και τα εκλεκτά κέντρα. Εκεί τα Ευρωπαϊκά εδωδιμοπωλεία, τα καταστήματα πολυτελείας και νεωτερισμών, εκεί τα μικρά αλλά κομψότατα κουρεία, εκεί τέλος η κεντρική αγορά και τα πολιτικά κέντρα. Χειμώνα ή καλοκαίρι, αδιάφορον, το Σαντριβάνι είναι πάντοτε αειθαλές κέντρον συζητήσεων. Διότι, όλα κι όλα, αλλά οι Κρητικοί και ιδίως οι Χανιώται, είναι πολιτικοί. Ειμπορείς να καθήσης από το πρωί μέχρι βαθείας νυκτός εις το Σαντριβάνι και να μην εξαντληθή η συζήτησις. Όλη η πολιτική ιστορία της Κρήτης, με τους αγώνας, τας περιπετείας, τας χαράς και τας απογοητεύσεις της, περνά καθημερινώς εις αφηγήσεις, από τας οποίας ένας ξένος πάντοτε θα μάθη μίαν λεπτομέρειαν που δεν εγνώριζεν..."

Μαντάμ Ορτάνς. Πηγή: Θ. Λουλουδάκης,
Η Κρητική Φωτογραφία, Αθήνα 1984

*Souvenir de Grèce.
'Οδός Καστέλλη νῦν Κανεβάρο.
Rue Kastelli actuellement „Canevaro“.*

*Souvenir de Grèce.
Κανά - Πύλη ανατολική, δείχνει πρὸς Καστέλη, Πρωτεύου.
La Cana - Subite française devant la Porte orientale.*

Στο Καστέλι, τη συνοικία πάνω από το Σαντριβάνι, υπάρχουν πύλες στ' ανατολικά και δυτικά και μιά τρίτη στενή πύλη στα νότια, με σκαλοπάτια, που έμεινε με το όνομα "Τα σκαλάκια". Λίγο πιο δίπλα από τα Σαντριβάνι είναι η Οβριακή, η συνοικία της Ισραηλϊτικής παροικίας, με μεγάλη και μικρή συναγωγή, ενώ προς τα βόρεια του Σαντριβανιού βρίσκεται το "Μέγα Ξενοδοχείον της Αγγλίας" καθώς και το "Γυαλί-τζαμιά", το τέμενος του Κιουτσούκ Χασάν, με ιδιόμορφο σχήμα, το μιναρέ του, τους μικρούς και το μεγάλο τρούλο.

Στο λιμάνι βρίσκονται οι αποθήκες, τα εμπορικά και ναυτιλιακά γραφεία, το τελωνείο, πολλά καταστήματα και τα ιχθυοπωλεία. Τα πλοία που έρχονται από την Ελλάδα, το εξωτερικό ή από άλλα λιμάνια της Κρήτης, μια και υπάρχει και θαλάσσια επικοινωνία με τα διάφορα λιμάνια του Νησιού, σταματούν αρόδω, έξω από το λιμάνι και οι επιβάτες, οι αποσκευές και τα

Πλατεία Μαυροβουνίων (Σαντριβάνι)

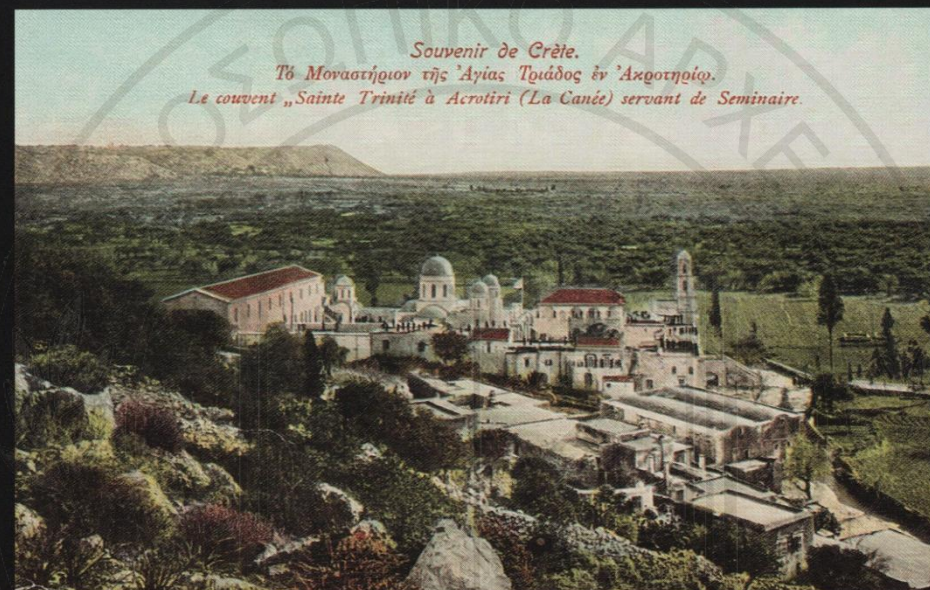
προϊόντα μεταφέρονται με βάρκες στην ξηρά και το αντίθετο.

"Περνώντας στενούς και κατερημωμένους δρόμους, σκύβοντας κάτω από καμάρες - απομεινάρια βαριά και θλιβερά των παλιών κατακτητών - βγαίνεις στη Σπλάντζα, τη Σπλάντζα την ολοκόκκινη από τα τουρκικά φέσια. Η Σπλάντζα είναι η τουρκική πλατεία των Χανίων. Γύρω - γύρω τουρκόσπιτα εγείρονται με καφασωτά παράθυρα και περιστεραιώνες επάνω στην κορνίζα. Καφενεία και μαγαζάκια τούρκικα γύρω και Τουρκαλάδες καλοντυμένοι και Τουρκαλάδες ξυπόλητοι, αράπηδες καψαλισμένοι, με κάτι μπράτσα και πόδια σαν να τα γαλβάνισεν η δουλειά, ροφούν σε μεγάλα φλυτζάνια τον καφέ τους ή συζητούν με χαμηλωμένη φωνή και σκυμμένα κεφάλια. Στη μέση ένα κιόσκι τουρκικό εγείρεται μέσα σε ένα μικρό και ανθισμένο κηπάκον. Εκεί πάνε και πίνουνε οι προεστοί οι τούρκοι και οι μπέηδες τον καφέ τους και τον αργιλέ. Ενας γερωπλάτανος δίπλα στέκεται σοβαρός και μελαγχολικός σαν χότζας. Απέναντι εγείρεται

Πηγή: Φωτογραφικό Αρχείο Φιλολογικού Συλλόγου "Ο Χρυσόστομος"

"...χανούμιες που συχνοπερνούν μεγαλοπρεπείς με ανοχτές τις καινούργιες ομβρέλλες..."

*Souvenir de Crète.
Τὸ Μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριᾶδος ἐν Ἀκροτηρίῳ.
Le couvent „Sainte Trinité à Acrotiri (La Canée) servant de Séminaire.*

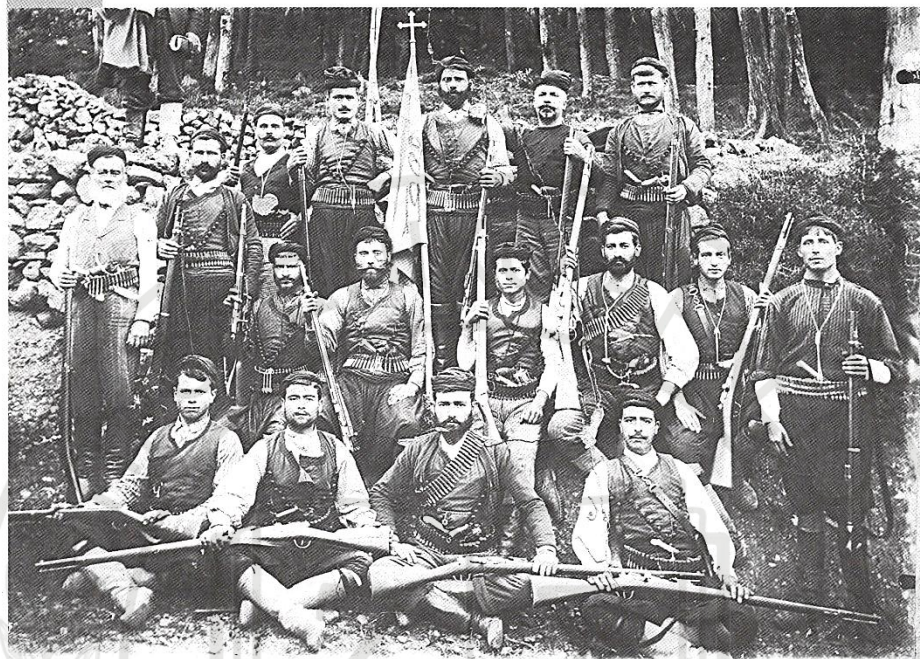
ένα τζαμί [Χουνγκιάρ τζαμισί = τέμενος του Μονάρχου, αφιερωμένο στον Σουλτάνο] δείχνοντας τον ουρανό με τον άσπρο μιναρέ του. Αυτά μεταξύ ενός ποτηριού νερού και ενός καφέ στην πλατεία της τούρκικης γειτονιάς, ανάμεσα σε ραχατλήδες Τούρκους ξαπλωμένους, σε κατάμαυρους αράπηδες, σε Τουρκόπουλα που χοροπηδούν επάνω εις το καλντιρίμι και σε χανούμισες που συχνοπερνούν μεγαλοπρεπώς με ανοιχτές τις κατάμαυρες ομβρέλλες."

Τούτη η συνοικία είναι για τους Τούρκους ό,τι είναι για τους Χριστιανούς το Σαντριβάνι. Κάτω από τον πελώριο πλάτανο και το κομψό αραβικό περίπτερο είχε κατασκευασθεί παλαιότερα μια υπόγεια υδαταποθήκη με κρουνοί στην οποία κατέβαινε κανείς με τρεις σκάλες.

Λίγο πιο πάνω, μέσα σε στενάκι, διατηρείται η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων, ενώ πίσω από την "οδό Πεταλάδικα", σημερι-

νή οδό Τσουδερών, βρίσκεται το Αγά τζαμισί, το τέμενος του οποίου ο μιναρές σώζεται και σήμερα στο εργοστάσιο Μαλινάκη, βόρεια του χώρου στάθμευσης της Αγοράς.

Προς τ'ανατολικά ξεκινά η οδός Χαλέπας, ο κύριος δρόμος έξω από τα τείχη, σημερινή οδός Ελ.Βενιζέλου, δρόμος περιποιημένος και δένδροφυτεμένος, που καταλήγει στο πλούσιο αριστοκρατικό προάστιο και θέρετρο των εύπορων Χανιωτών. Η Χαλέπα, με κτίρια πολυτελή κι όμορφα, είναι ένα μικρό παράρτημα της Ευρώπης, με τα προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων, τη σχολή του Σαν Ζοζέφ, όπου οι καλόγριες μαθαίνουν στα πλουσιοκόριτσα Γαλλικά και καλή συμπεριφορά, την κομψότατη εκκληρούλα της Αγίας Μαγδαλινής μέσα στους ανθισμένους κήπους. Εδώ και η κατοικία του Ύπατου Αρμοστή, που στις αρχές του αιώνα ήλθε σε σύγκρουση με το Βενιζέλο και τον απέλυσε από Σύμβουλο της Δικαιοσύνης.

Μετά το Κίνημα του Θερίσου το 1905, στο οποίο ως γνωστόν πρωτοστάτησε ο Βενιζέλος, ο Πρίγκηπας Γεώργιος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το 1906 κάποια νύχτα την Κρήτη, από την ακτή των Ταμπακιών. "Ο περίπατος προς την Χαλέπαν ό,τι τερπνόν. Εδώ νεότευκτα και κηποκόσμητα μέγαρα, με προαύλιον την απέραντον θάλασσα. Η Χαλέπα, ευρωπαϊκότητα με όλα τα προσόντα, ευρωπαϊκά σπίτια, ευρωπαϊκά προξενεία, ευρωπαϊκάς λέσχας και ευρωπαϊκάς βίλλας..."

Ξαναγυρνώντας στην πόλη, περνούμε από την περιοχή των Δικαστηρίων. Το μέγαρο αυτό, η σημερινή Νομαρχία και Δικαστήρια, σχεδόν μόνο του στην περιοχή, είναι το διοικητικό κέντρο όλων των Υπηρεσιών. "Το Μέγαρον των Δικαστηρίων. Να ότι και η Κρητική Πολιτεία ευρήκεν ένα αξιοπρεπές και σχετικώς αρχοντικόν οίκημα δια να εγκατασταθεί. Απομεμονωμένον μέσα εις μίαν πλατείαν, το Διοικητικόν Μέγαρον είναι κέντρον όλων των Ανωτάτων της Πολιτείας Υπηρεσιών. Εκεί είνε οι Διευθύνσεις, επέχουσαι θέσεις Υπουργείων, εκεί το Γενικόν Λογιστήριον, εκεί τα Δικαστήρια, εκεί το Κυβερνητικόν Τυπογραφείον, εκεί τέλος αι αρχαί και όλα εκτός των Στρατιωτικών. Καθόλου γραφειοκρατικά τα Κυβερνητικά γραφεία της Κρήτης, απε-

Κρήτες αγωνιστές.

ναντίας μάλιστα, εργατικά, οικοκυρεμένα, καλοκατηρτισμένα, καθαρώτατα, με υπαλλήλους ευγενείς, ικανωτάτους και γνωρίζοντας την δουλειά των..."

Ο Δημοτικός Κήπος, λίγο πιο κάτω από τα Δικαστήρια είναι μια μικρή οάση. Παλαιότερα ήταν μια αμμώδης έκταση, συνέχεια του σταδίου. Έργο του Ρεούφ Πασά, που επέβλεψε ο ίδιος τη διαμόρφωσή του, ο Κήπος είχε σχεδιασθεί το 1870 σε ευρωπαϊκά πρότυπα και είχε φυτευθεί με πολλά αειθαλή δένδρα και λουλούδια. "Εις την εποχήν της ευρωπαϊκής κατοχής, αυτός ο κήπος ήτο το εντευκτήριον των ευρωπαϊκών αξιωματικών. Ήπαιζεν εκεί τακτικά η μπάντα της Χωροφυλακής και η μουσική των ευρωπαϊκών στρατευμάτων. Τώρα εις τον κήπον συχνάζουν οι ευρωπαϊκώτατοι Χανιώται... Μέσα εις τον Κήπον, είναι το κτίριον της Βουλής. Άλλοτε ήτο θέατρον, αλλ' όταν το πρωτοείδα μου εφάνη ότι ήτο παρεκκλήσι. Ταπεινόν, μονώροφον, σκοτεινό και κάθε άλλο παρά επιβάλλον, το Κρητικόν Κοινοβούλιον, μου έκαμε την εντύπωσιν μιας Κρήτης βασανισμένης, ταπεινωμένης και πτωχής, η οποία δεν είχε τα μέσα να στεγάσῃ καλλίτερον τους λαϊκούς της αντιπροσώπους. Και όμως αυτό το σαθρόν και πενιχρόν κτίριον με τα μαυρισμένα κεραμίδια και τους ασβεστοχρισμένους τοίχους, υπήρξεν ο τελευταίος σταθμός των ευλογημένων Κρητικών αγώνων. Και ενόμισα πως ευρισκόμην εις το Άγιον Βήμα εκκλησίας, την στιγμήν που εμβήκα στην σκοτεινή του αίθουσα, που είχε διαμόνον της φως δύο - τρία χαμηλά παράθυρα και μόνο στολίδι της μίαν κυανόλευκον σημαίαν..."

Αλλά όπως ήδη αναφέρθηκε η πόλη επεκτείνεται έξω από τα τείχη προς όλες τις πλευρές. "Δυτικώς των Χανίων κείται εις απόστασιν 10' η Νεάπολις (Καινούργια Χώρα), παρά την οποίαν υπάρχει εργοστάσιον ελαιουργίας και σαπωνοποιίας, δυτικώτερον κείται το Βαρούσι, τουρκική αγροικία, κέντρον των δολοφόνων κατά τας ημέρας της δουλείας... "Προς τα νοτιοδυτικά βρίσκονται "τα περίχωρα (Τοπ-Αλτί) περιλαμβάνοντα τας αγροικίας Βαρούσι, Πελεκάπιν, Κομμεναριά (κατοικούνταν από λεπτούς παλαιότερα, που μεταφέρθηκαν στην Σπιναλόγγα), Άγιος Βασίλειος, Μπάρμπου κλπ... Εξω από την πόλη είναι και τα "μεζαρκίγια", το τούρκικο νεκροταφείο, που απλώνεται από τη σημερινή οδό Αποκορώνου ως τα Νέα Καταστήματα και το εικονοστάσι του Αγίου Κωνσταντίνου.

Στ' ανατολικά βρίσκεται η συνοικία Κουμ-καπισί με χαμόσπιτα και καλύβες, όπου ζουν οι χαλικούτες Βεγγάζιοι και φτωχοί Τούρκοι. "...Η μεταξύ Χανίων και Χαλέπας αμμόδης έκτασις Κουμ-Καπί παρεχωρήθη εις Βεγγάζιους, οίπινες αντί οικιών είχαν σκηνάς, τας οποίας κατεσκεύαζον οι ίδιοι... Ολοι του οι κάτοικοι στεγάζονταν σε καλύβες κανωμένες από πασάλους ξύλινους και στεγασμένες και ντυμένες από ντενεκέδες. Οι πρώτοι Χαλικούτες, έτσι λέγονταν μ' ένα κοινό όνομα, όλοι αυτοί οι μαύροι και ημιλευκοί Αφρικανοί, μαζεύτηκαν στην Κρήτη και κυρίως στα Χανιά, από τα σκλοβοπάζαρα της Ανατολής, για τις δουλειές των δούλων (χαμάληδες, βαρκάρηδες, λούστροι)... Ετσι οϊγά οϊγά εγκαταστάθηκαν στην πολιτεία μόνιμα, αφού οϊκόπεδο και οϊκοδομικό υλικό υπήρχε δωρεάν..." "Αργότερα"... Από την συνοικίαν Κουμ-Καπί αφηρέθη το άθροισμα εκείνων των σκηνών και εις την θέσιν αυτήν ωκοδομήθησαν οικίαι λίθινοι..."

Πλατεία Σπλάντζας

Αλλά στα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας γίνονται πολλά έργα ανασυγκρότησης - διάνοιξη δρόμων και πλακόστρωση, αποχετευτικά έργα καθώς και εξωραϊσμού και καλλωπισμού, ανεγείρεται η περίφημη Δημοτική Αγορά. Το πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο είναι σε υψηλό σημείο, λειτουργούν νέα σχολεία, το ποσοστό του αναλφαβητισμού μικραίνει, έχει συγκροτηθεί από το 1899 ο Φιλολογικός Σύλλογος "Χρυσόστομος" και στη συνέχεια ιδρύονται όλο και περισσότερα πνευματικά, φιλανθρωπικά, αθλητικά και εργατικά σωματεία, διοργανώνονται πλείστες εκδηλώσεις. Ερχονται πολυμελείς και καλά καταρτισμένοι Ελληνικοί και ξένοι θιάσοι, μαθητές επίσης δίνουν θεατρικές παραστάσεις με αξιώσεις και μάλιστα στα αρχαία Ελληνικά. Χώροι των παραστάσεων ο Δημοτικός Κήπος, το θέατρο της Σπλάντζας, του Καλέ-Καπισί, του Φαλήρου στο Κούμ-Καπί, του Καστελιού. Στο "Ακταίον" ο κουκλοπαίχτης Χρήστος Κονιτσιώτης, 'ο πρύτανις των ανδρεικέλων', συγκεντρώνει πλήθη μικρών και μεγάλων, με τον μεγάλο ξύλινο θιάσό του. Δίδονται συναυλίες, διοργανώνονται μουσικοφιλολογικές εσπερίδες, έρχεται ο φωνογράφος και ο κινηματογράφος στα Χανιά.

Η Αρμιοστεία καταργείται αιωπηρά και ακολουθείται από τη Γενική Διοίκηση, ενώ την 1η Δεκεμβρίου του 1913 πραγματοποιείται στο φρούριο Φιρκά η επίσημη τελετή της Ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και απεριόριπτης χαράς.

Εικόνες νοσταλγικές της πόλης μας, μέσα από φωτογραφίες και παλιές κάρτ-ποστάλ πλαισίωσαν αυτό το κείμενο, αντιπροσωπευτικές εικόνες εποχών που χάθηκαν, μα δεν ξεχάστηκαν, που διασώθηκαν χάρις στην αγάπη, το μεράκι και την τέχνη του μοναδικού Περικλή Διαμαντόπουλου αλλά και άλλων σύγχρονών του φωτογράφων. Πολλά από αυτά που περιγράφονται ή απεικονίζονται στις φωτογραφίες, παραμένουν ίδια κι αναλλοίωτα από το χρόνο. Σ' άλλα σώζονται ακόμη αμυδρά τα στοιχεία που τα ανέδειξαν ως θέματα άξια φωτογράφισης. Κι άλλα, αλλοίμονο, έχουν εξαφανισθεί εντελώς, χωρίς να υποδηλώνεται πουθενά στη σημερινή πόλη πως κάποτε έγραψαν τη δική τους σελίδα στο βιβλίο της Χανιώτικης ιστορίας και πολιτισμού.

Γενική άποψη Χανίων, Κόμης Καπί και Χαλέπας
 Vue générale de la CANÉE-KOUM-KAPI et HALÉPA

Κι εύχεται κανείς να είχαμε λίγο περισσότερη ευαισθησία, λίγο πιο ανοιχτό το μυαλό και την καρδιά μας και ν'αφήναμε αυτές τις εικόνες να μας μιλούσαν από φυσικού τους και όχι μέσα από παλιά κείμενα και κιτρινισμένες φωτογραφίες, που αναδίνουν βέβαια την ευωδιά του παρελθόντος, μα που δηλώνουν ταυτόχρονα την αναλγησία μας και την προσπάθεια να παραβλέψουμε, να ξεχάσουμε, να διαγράψουμε, να αγνοήσουμε, να θυσιάσουμε σχεδόν τα πάντα στο βωμό των μοντέρνων εποχών μας.

Ας ακούσουμε το τραγούδι του καιρού. Κι ας διατηρήσουμε την ιστορία της πόλης μέσα από τα μνημεία και τα δείγματα του παρελθόντος της, να τα συντηρήσουμε, να τα αναδείξουμε, να επενδύσουμε σ' αυτά αγάπη, σεβασμό και φροντίδα, να διδαχθούμε και να προχωρήσουμε. Είναι το λιγότερο που οφείλουμε στην πόλη μας αλλά και στα παιδιά μας στα οποία και θα την παραδώσουμε.

Ζαχαρένια Σημανδράκη, προϊσταμένη Ιστορικού Αρχείου Κρήτης.

Βιβλιογραφία

- Νικ. Σταυράκη: Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης (Χανιά 1890)
- Νικοστράτου Καλομενοπούλου: Κρητικά ήτοι τοπογραφία και οδοιπορικά της Νήσου Κρήτης (Αθήνα 1894)
- Εμμ. Γενεράλι: Επίτομος Γεωγραφία της Νήσου Κρήτης (Αθήνα 1891, Ηράκλειο 1894, Χανιά 1900, Αθήνα 1902, 1914)
- Ιω. Κονδυλάκη: Ιστορία και Γεωγραφία της Κρήτης (Αθήνα 1900)
- Ιω. Λανδράκι: Γεωγραφία της Ελληνικής μεγαλονήσου Κρήτης, φυσική και πολιτική (Χανιά 1900)
- Αρ. Κιάρρη: Γεωγραφία της Κρήτης φυσική και πολιτική (Χανιά 1901)
- Ιω. Νουχάκη: Κρητική χωρογραφία (Αθήνα 1903)
- Εφημ. «Ατλαντίς» Νέας Υόρκης 1910: Τα παλιά Χανιά (Σαντριβάνι, Σπλάντζα Χαλέπα, Δημοτικός Κήπος, Δικαστήρια, Τοπανάς)
- Εφημ. «Ανεξάρτητος» Χανίων φ.29/14-7-1912 («Η Σπλάντζα» υπό Σταμ. Σταματίου)
- Εφημ. «Ανεξάρτητος» Χανίων φ. 39/23-9-1912 (Σαντριβάνι, Ακταίον, Χαλέπα, Σπλάντζα)
- Κ.Γ. Φουρναράκη: Τα Χανιά μας (Χανιά 1928)
- Γεωργίου Δημοτάκη: Χανιά-στο πέρασμα του χρόνου (Αθήνα 1969)
- Στέργιου Σπανάκη: Κρήτη-Τουριστικός, Ιστορικός, αρχαιολογικός Οδηγός (τ.Β'- Δυτ. Κρήτης)
- «Χανιά 1974» – Λεωνίδα Μανωλική: Για να γνωρίσεις τα παλιά Χανιά
- «Χανιά 1980» – Λεωνίδα Μανωλική: Αναδρομή στα παλιά Χανιά
- «Χανιά 1983» – Λεωνίδα Μανωλική: Περίπατος στα παλιά Χανιά
- Φιλολογικός Σύλλογος «Χρυσόστομος»:
- (φωτ. Λεύκωμα) Η Κρήτη στις αρχές του αιώνα
- Αιμιλίας Κλάδου – Μπλέτσα: Τα Χανιά έξω από τα τείχη

Σημείωση: Οι εικόνες που πλαισιώνουν το άρθρο προέρχονται από τις συλλογές του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης εκτός και αν αναφέρεται διαφορετική πηγή προέλευσης.